

YÖNETİCİLERİNE GÖRE ANADOLU İMAM HATİP LİSELERİNDEKİ PROGRAM ÇEŞİTLİLİĞİ VE PROJE OKUL UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Davut KARAMAN**
E-mail: davutkaraman54@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2778-8574>

Citation/©: Karaman, D. (2021). Yöneticilere göre Anadolu İmam Hatip liselerindeki program çeşitliliği ve proje okul uygulamasının değerlendirilmesi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 11-38.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.869069>

Öz

Bu araştırma, İmam Hatip Okullarında program çeşitliliği ve proje okul uygulamasının Proje AİHL yöneticilerinin görüşleri bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve olgu bilim deseni tercih edilmiştir. 2019 yılında 21 farklı ilde bulunan toplam 30 Proje AİHL’de görev yapan 30 okul müdürü ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızda görüşmelerin yapılacağı örneklem illerin tespitinde Türkiye İstatistik Kurumu’nun Türkiye bölgeler sınıflamasından yararlanılmıştır. Bu araştırmayla 2014 yılından itibaren AİHL’lerde yeni bir model olarak uygulamaya konulan program çeşitliliği ve 2016 yılında başlayan proje okul uygulamasına yönelik sürdürülen çalışmalara katkı sunulması hedeflenmektedir. Araştırmada elde edilen bulgularda AİHL’lerde uygulamaya konulan proje okul uygulamalarının yerinde ve faydalı bir uygulama olduğu, proje okul uygulaması ile akademik, sosyal, kültürel, sportif ve mesleki alanlarda İHL’lerin beklenen nitelik ve kaliteyi yakalayarak okullar içerisinde cazibe merkezi haline geldiği, proje okul

* Bu çalışma, Doç. Dr. Mahmut Zengin danışmanlığında Davut Karaman tarafından hazırlanan “İmam Hatip Liselerinde Program Çeşitliliği ve Proje Okul Uygulamaları” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu araştırma için Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan 06.02.2019 tarihinde izin alınmış (EK1) ve Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün 12.03.2019 tarihli izni ile uygulanmıştır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

uygulamasının sürdürülebilir bir uygulama olduğu ve bu uygulamanın, okul yönetimine ve diğer okul paydaşlarına, eğitimdeki temel unsurların işlevselliğine daha fazla avantajlar sağlaması sebebiyle de yaygınlaştırılması gerektiği yöneticiler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca Proje AIHL yöneticileri, proje okulu olmayan AIHL'lerden farklı olarak Proje AIHL'lerde öğrencilerin merkezi sınav ile alınmasını, okul yönetim yapı ve işleyişindeki farklılıkları, öğretmenlerin seçilerek görevlendirilmesini, program çeşitliliği sayesinde farklı programların bir arada verilmesini, ulusal/uluslararası proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olmasını öne çıkan hususlar olarak ifade etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: İmam Hatip Lisesi, Proje Anadolu İmam Hatip Lisesi, Proje Okul Uygulaması, Program Çeşitliliği, Okul Yöneticisi.

ACCORDING TO THE ADMINISTRATORS, THE VARIETY OF PROGRAMS IN ANATOLIAN IMAM HATIP HIGH SCHOOLS AND THE EVALUATION OF THE PROJECT SCHOOL APPLICATION

Abstract

This research aims to examine the diversity of programs and Project School implementation in Imam Hatip schools in the context of the views of project AIHL managers. Qualitative research method and case science pattern were preferred in the research. In 2019, a total of 30 projects in 21 different provinces were interviewed by 30 school principals working in AIHL. In our research, the classification of regions of Turkey by the Turkish Statistical Institute was used to determine the sample provinces where the interviews will be held. With this research, it is aimed to contribute to the variety of programs implemented as a new model in AIHL since 2014 and to the ongoing work on the project school implementation that began in 2016. AIHL in the research findings being implemented in the school is a useful application and implementation of the project, the project application with the school's academic, social, cultural, sporting and vocational schools in areas of expected quality and the quality IHL capturing that has become the center of attraction in the project of the application, and this application is a sustainable school application, school administration and other school stakeholders, it has also been stated by administrators that basic elements in education should be expanded because they provide more advantages to their functionality. In addition, project AIHL managers, unlike non-project AIHL, express the differences in school management structure and functioning, the selection and appointment of teachers, the combination of different programs thanks to the diversity of programs, intensive participation in national/international projects and competitions as outstanding considerations.

Keywords: Imam Hatip High School, Project Anadolu Imam Hatip High School, Project School Application, Program Diversity, School Manager.

GİRİŞ

1924 yılından beri Türk Eğitim sistemi içinde bir eğitim kurumu olan İmam Hatip Okulları, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereği din hizmetleri için gerekli olan din görevlilerinin yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu okullar, kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'nin gündeminde gerek siyasi yönetimler gerekse toplumun farklı kesimleri tarafından ortaya çıkış şekli, amaçları, öğretim programları, öğrencileri, mezunları ve benzeri birçok boyutuyla meşruiyeti sürekli tartışılan bir eğitim kurumudur (Zengin, 2017, s. 41). Tarihsel sürecine baktığımızda, kökleri 1913 yılında kurulan Medresetü'l-Eimme ve'l-Hütebâ'lara dayanan bu okullar, "Medresetü'l Vaizin" ve "Medresetü'l-İrşad" adı ile Osmanlı Devleti'nde eğitimine devam etmiş (Dinçer, 1998; Öcal, 2007), 1924 yılında çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi ile İmam ve Hatip Mektebi adıyla 4 yıllık müstakil birer okul olarak Türk Eğitim Sistemi'ndeki yerini almıştır (Ünsür, 2005, s. 139). 1924 yılı itibarıyla 29 adet olarak açılan bu okullar, 1930 yılına kadar öğrencisizlik gerekçesiyle kademeli olarak tamamen kapatılmıştır (Dinçer, 1998; Parmaksızoğlu, 1966; Akşit & Coşkun, 2004; Öcal, 1994; Buyrukçu, 2007). 18 yıla yakın kapalı olan bu okulların işlevini yerine getirmesi için; 1948 yılında, 10 ilde Millî Eğitim Bakanlığı'nın İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak İmam-Hatip Kursları açılmış ancak beklenen netice alınamamıştır (Dinçer, 1998, ss. 89-90).

1951 yılına gelindiğinde ilkokula dayalı yedi yıllık İmam-Hatip Okulları tekrar açılmıştır (Dinçer, 1998, s. 97). 1973 yılında 14.06.1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile bu okullara lise statüsü verilmiş, mezunlarına üniversiteye giriş hakkı tanınmıştır (Ünsür, 2005; Ayhan, 1999). 1974 yılında ise tekrar orta kısımları açılan bu okullarla ilgili önemli sayılan gelişmelerden birisi de İmam Hatip Liseleri yanında Avrupa'ya çalışmak için göç etmiş işçilerin çocuklarının Türkiye'ye getirilip buralarda yetiştirildikten sonra tekrar geldikleri ülkelere din görevlisi olarak gönderilmesi amacıyla 1985 yılında Anadolu İmam Hatip Lisesi (AİHL) adıyla yeni okulların açılmış olmasıdır. 1998 yılına gelindiğinde ise, 28 Şubat süreci olarak da bilinen dönemde bu okulların tekrar orta kısımları kapatılmıştır (Öcal, 2012, s. 226). 28 Şubat sürecindeki gelişmelerin sonucu olarak İmam Hatip Okullarının okul ve öğrenci sayılarında ciddi bir azalma yaşanmıştır. 2002 yılında İmam Hatip Okullarının orta kısmının tekrar açılması, üniversiteye girişte uygulanan katsayı engelinin kaldırılması gibi problemlerin çözümüne yönelik çeşitli adımlar atılmış olmasına rağmen 2012 yılına kadar beklentileri tam olarak karşılayacak bir çözüm üretilenmemiştir. 30 Mart 2012 tarih ve 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek eğitim sistemi üç kademeye ayrılmıştır. İlk kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul/İmam Hatip Ortaokulu ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise şeklinde düzenlenerek imam hatip

ortaokulları tekrar açılmıştır (İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012). İmam-Hatip Ortaokulları'nın bağımsız olarak kurulması esas görülmele birlikte, imkân ve şartlara göre ilkokullarla veya liselerle birlikte kurulmasına da imkân verilmiştir (Öcal, 2013, ss. 367-368). Bu tarihten itibaren İmam Hatip Ortaokulu (İHO) ve İmam Hatip Lisesi (İHL) isimleri ile yeni okullar açılmaya ve öğrenci sayıları artmaya başlarken, üniversiteye girişle ilgili katsayı sorunu da çözüme kavuşturulmuştur (Aşlamacı, 2017a, ss. 66-69).

Son yıllarda Türk Eğitim sisteminde niteliği arttırmak amacıyla yeni bir uygulama modeli olarak merkezi sınavla öğrenci alan proje okul statüsündeki liselerin yanı sıra, “Proje” Anadolu İmam Hatip Liseleri ihdas edilerek gerek ortaokul gerekse İHO'larda okuyan öğrencilerin tercih edebileceği ortaöğretim düzeyinde eğitim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır. İmam hatip okullarındaki program çeşitliliği ve proje okul uygulaması ile Proje İHO ve Proje AİHL'lerde eğitim ortamlarının ve öğretim süreçlerinin kalitesinin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar bu okullara olan ilgiyi arttırmaktadır (Altıntaş, 2017; Arslan, 2018; Koç, 2019). Bu sürecin ilk adımında öncelikle AİHL'lerde öğrencilerin tercih ettikleri bir alanda kendilerini geliştirmelerine imkan sağlamak için 2014 yılında “program çeşitliliği” uygulaması başlatılmıştır. Ardından 01.09.2016 tarih ve 29818 sayılı Resmî Gazetede Yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği ile AİHL'ler içerisinde proje okulu olma şartlarını taşıyanlar proje okulu olarak belirlenmiş ve seçilen okullarda proje okul uygulaması başlatılmıştır. MEB'in hazırladığı “2023 Vizyon Belgesi” kapsamında da desteklenen program çeşitliliği hızla gelişerek devam etmektedir (MEB, 2018, s. 6).

Bu çalışmada yeni bir uygulama olarak son yıllarda hayata geçirilen İmam Hatip okullarındaki program çeşitliliği ve proje okul uygulaması ana hatlarıyla incelenmektedir. Yeni bir uygulama olması nedeniyle bu konuda birkaç araştırma (Altıntaş, 2017; Kaya, 2018; Arslan, 2018; Koç, 2019) dışında çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırma konu üzerinde yapılan geniş kapsamlı bir araştırma olma özelliğini taşımaktadır. Yeni bir uygulama modeli olan program çeşitliliği ve proje okul uygulamasının incelenmesi, saha gerçekliklerini yansıması ve bu konuda geliştirilecek politikalara ve yapılacak düzenlemelere katkı sağlaması açısından önemlidir. Araştırmanın okul müdürlerinin görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilmesinde “okul yöneticisinin örgütteki kriz durumuyla başa çıkması, çatışmayı yönetmesi, vizyon sahibi olması, iş görenleri güdülemesi, programlanmamış konularda geçerli, güvenilir kararlar vermesi ve problem çözme yeteneğine sahip kişiler” olarak okullarda eğitim öğretime ilişkin amaçların gerçekleştirilebilmesi için iş görenleri örgütleyen, etkileyen, yönlendiren, koordine eden ve denetleyen bununla birlikte “okulların yönetiminden ve başarısından birinci derecede sorumlu” olan kişilerin okul müdürleri olarak görülmesinin etkili olduğu ifade edilebilir (Çelikten, 2001). Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, proje AİHL'lerde de uygulanan proje okul uygulamasını incelemek ve görevlendirmeleri doğrudan Bakan tarafından

yapılan proje AİHL okul müdürlerinin proje okul modeline ve program çeşitliliğine dair görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda konunun şu alt sorular bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır:

1. Yöneticiler Proje okul uygulamalarının felsefesi bağlamında proje okulu olmayan Anadolu İmam Hatip Liselerinden farklı olarak Proje AİHL'lerde hangi hususları öne çıkarmaktadır?
2. Yöneticilerin proje okul uygulamasına ve program çeşitliliğine bakış açıları nasıldır?
3. Yöneticilerin proje okul uygulaması ve program çeşitliliği ile ilgili sorunları ve önerileri nelerdir?
4. Yöneticilerin proje okul uygulamasına ve program çeşitliliğine ilişkin memnuniyetleri ne durumdadır?

Yapılan bu araştırmayla 2014 sonrası süreçte Anadolu İmam Hatip Liselerinde yeni bir model olarak uygulanmaya konulan program çeşitliliği ve proje okul uygulamasının sahadaki yansımalarını belirtmek hedeflenmektedir. Araştırma, özellikle bu okullarda uygulanan yeni modelin uygulama sürecinde etkili olan bazı unsurların mevcut durumuna ilişkin yöneticilerden geribildirim sağlayacaktır. Millî Eğitim Bakanlığı, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen, çok yeni olan bu modele dair yöneticilerin görüşlerinin bilimsel olarak tespit edilmesiyle, bu okullara ilişkin politika oluşturma süreçlerine katkı sunulması ümit edilmektedir.

1. Anadolu İmam Hatip Liselerinde Program Çeşitliliği ve Proje Okul Uygulaması

2014 tarih ve 6528 sayılı “Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında Millî Eğitim Bakanlığına “proje okulu” açma imkânı verilmiştir. Kanunda proje okulları “yurt içinde ve yurt dışında yerli veya yabancı kurum ve kuruluşlarla veya başka ülkelerle işbirliği anlaşmaları çerçevesinde kurulan ve ulusal veya uluslararası proje yürüten okul ve kurumlar ile belirli eğitim reformu ve programları uygulayan okul” olarak tanımlanmıştır (Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2014).

2016 yılında ise yukarıda belirtilen kanun kapsamında proje okulları ile ilgili iş ve işlemleri düzenlemek amacıyla 01.09.2016 tarih ve 29818 sayılı Resmî Gazetede Yayınlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği” hazırlanarak yürürlüğe girmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği, 2016). İlgili mevzuat çerçevesinde proje okullarının belirlenmesi ve proje okulu olmaktan çıkarma, yöneticilerin ve öğretmenlerin seçimi, bunların çalışma süreleri, öğrenci seçimi, proje danışma kurulu, izleme ve değerlendirme gibi birçok açıdan diğer okullardan farklı özellikler taşımaktadır. Buna göre; proje okullarının belirlenmesi ve proje okulu olmaktan çıkarılması belli şartlara bağlanmakta,

proje okulu açılmasına yönelik başvurular proje okulu belirleme komisyonu tarafından değerlendirilmekte, yönetici ve öğretmen atamalarında özel şartlar aranmaktadır. Özellikle proje okullarındaki okul yönetim yapı ve işleyişini diğer okullardan farklı kılan önemli bir yenilik ise, okul yöneticilerinin görevlendirilmelerinin doğrudan Bakan tarafından yapılmasıdır. Proje okullarına görevlendirilecek eğitim kurumu personeli hususunda yetki paylaşımı yapılarak okul müdürlerine yetki verilmiş olması da var olan personel atama sürecindeki değişikliği göstermesi bakımından yenilikçi bir uygulama örneği olarak ifade edilebilir. Ayrıca proje okullarında ders vermek üzere üniversitelerden öğretim elemanları görevlendirilebilmekte, ulusal veya uluslararası proje yürüten, belirli eğitim reform ve programları uygulayan eğitim kurumlarında okul yönetimine rehberlik yapmak üzere proje danışma kurulu oluşturulabilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği, 2016).

Proje AİHL'lerde öne çıkan yeniliklerden bir tanesi de okullar arasında uygulama birlikteliği sağlamak ve bir yol haritası oluşturmak için her proje türü için vizyon belgelerinin hazırlanmış olmasıdır (Zengin & Karaman, 2020, s. 411). Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından nitelikli ve sürdürülebilir bir eğitimi hedefleyerek hazırlanan bu vizyon belgelerinde okulların eğitim ortamları ve fiziki imkânları, öğretmen ve eğitim yöneticileri, akademik gelişim, öğrencilerin mesleki gelişimi, Değerler Eğitimi, Bilim, Sanat, Spor, Sosyal ve Kültürel Etkinlikler, Çevre ve Paydaşlarla İşbirliği ile İzleme ve Değerlendirme Alanı olmak üzere 7 alanda destekleyici ve düzenleyici perspektifler sunulmaktadır. Vizyon belgelerinde çizilen çerçeve doğrultusunda okulların çalışmaları Kalite Takip Sistemi (KTS) ile izlenmektedir. Proje okullarının diğer okullardan fiziki şartlar yönüyle de görece daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Bu bağlamda Proje AİHL'lerin zenginleştirilmiş, çok amaçlı, özgün tasarlanmış eğitim ortamlarına sahip olmaları önemsenmektedir (MEB, 2020).

İmam Hatip Liseleri, fen, sosyal, dil, spor, sanat ve kültür dersleri ile birlikte Temel İslam Bilimlerine dair dersleri barındıran bir program yapısına sahiptir. Anadolu İHL'lerde öğrencilerin ilgi alanları doğrultusunda kendilerini geliştirmelerine fırsat vermek amacıyla 2014 yılından itibaren "program çeşitliliği" uygulaması hayata geçirilmiştir. Program çeşitliliğinin temel amacı, öğrencilerin fen bilimleri, sosyal bilimler, ilahiyat, hafızlık, yabancı dil, sanat veya spor alanlarında daha yoğun bir eğitim almak suretiyle kendilerini geliştirmeleri, ayrıca üniversiteye hazırlanmalarının sağlanması şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2016, s. 6). Ayrıca İmam Hatip okullarında uygulanan program çeşitliliği sayesinde İmam Hatip öğrencileri farklı bilgi dünyalarından ve bunlar arasındaki ilişkilerden haberdar olan, olaylara çok boyutlu bakabilen, eleştirel ve yansıtıcı düşünceyi kendi bilgi üretme süreçlerine uygulayabilen; mütefekkir, bilim adamı, sanatçılar olarak yetişecek ve bütüncül bir medeniyet havzasının oluşumuna katkı sunacaktır. İşte dinî bilginin diğer bilgi kaynaklarıyla birlikte farklı perspektifleri göz önünde bulundurarak, anlamaya yönelik

eleştirel bir tarzda öğretildiği, ilimler arası çalışma ve istifadeye imkân veren okullar İmam Hatip okullarıdır (Meydan, 2017, s. 82).

2016 yılında yürürlüğe giren yönetmelik, bütün ortaöğretim kurumlarını kapsadığı gibi Anadolu İmam Hatip Liselerini de kapsamaktadır. Bu tarihten itibaren Anadolu İmam Hatip Liseleri içerisinde proje okulu olma şartlarını taşıyanlar proje okulu olarak belirlenmiştir. AİHL'lerde uygulanan program çeşitliliği, bu okullarda devam ettiği gibi proje okulu statüsünü alan AİHL'lerde de uygulanmaya başlamıştır. Proje AİHL'lerde hafızlık ile fen ve sosyal bilimler programı ana program olarak uygulanmakta olup, bazı proje AİHL'lerde birden fazla program da uygulanabilmektedir. Örneğin okulunda uygulanan tüm programlara merkezi sınavla öğrenci alan Ankara Tevfik İleri AİHL Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu, Fen ve Sosyal Bilimler, Hazırlıklı Yabancı Dil ve Hafızlık Programını birlikte uygulamaktadır. Ayrıca okulunda uygulanan programlara hem merkezi sınav hem de yetenekle öğrenci alan İzmir Şehit Ömer Halisdemir Kız AİHL Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu merkezi sınavla Yabancı Dil ve Fen ve Sosyal Bilimler Programına, yetenekle de Geleneksel ve Çağdaş/Görsel Sanatlar Programına öğrenci almaktadır. Program çeşitliliği kapsamında adrese dayalı/yerel yerleştirme ile öğrenci olarak birden fazla program uygulayan Sakarya Vali Mustafa Büyük Kız AİHL, Fen ve Sosyal Bilimler ve İHL programını birlikte uygulamakta; ancak proje okul statüsünde bulunmamaktadır.

2020-2021 yılına ait Millî Eğitim Bakanlığı'nın sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav başvuru ve uygulama kılavuzunda ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü web sayfasında yayınlanan okullar listesinde belirtilen proje okullarında uygulanan programlar, programların uygulandığı okul sayıları ve bu programlara öğrenci kabul şekli Tablo 1'de sunulmuştur (MEB, 2020).

Tablo 1. Program Çeşitliliği Bağlamında Proje AİHL'lerde Uygulanan Programlar¹

Proje AİHL'lerde Uygulanan Programlar	Okul Sayısı	Öğrenci Kabul Şekli
Fen ve Sosyal Bilimler Programı	412	Merkezi Sınav (LGS)
Hazırlıklı Yabancı Dil Programı	34	Merkezi Sınav (LGS)
Hafızlık Programı	8	Merkezi Sınav (LGS)+Hafızlık Belgesi
Uluslararası Program	14	Merkezi Sınav (LGS)
Geleneksel/Çağdaş Görsel Sanatlar Programı	11	Yetenek Sınavı
Musiki Programı	13	Yetenek Sınavı

¹ Proje AİHL'lerin uyguladığı ana program Hafızlık Eğitimi ya da Fen ve Sosyal Bilimler Programıdır. Diğer programlar yan programlardır. Tüm Hazırlıklı Dil Programı uygulayan okullar ve/veya Uluslararası Program uygulayan okullar aynı zamanda Fen ve Sosyal Bilimler Programı uygulayan okullardır. Program Çeşitliliği sayesinde eğitim kurumları birden fazla program uygulayabildiğinden program çeşitliliğinde birim bazda toplam sayı, genel program toplam sayısından farklıdır.

Spor Programı	4	Yetenek Sınavı
İlahiyat ve Din Hizmetleri Alanı Hafızlık Odak Programı	4	Merkezi Sınav (LGS)+ Yetenek Sınavı
Yabancı Dil ve Fen Bilimleri Programı Uygulayan Teknoloji AİHL	1	Merkezi Sınav (LGS)
Fen ve Sosyal Bilimler Programı	64	Adrese Dayalı-Sınavsız
İHO Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Programı	51	Okul Bazlı Sınav+Mülakat
Hafız Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Program	27	Okul Bazlı Sınav+Hafızlık Belgesi

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

2014 yılında uygulamaya konulan program çeşitliliği ve 2016 yılında başlatılan proje okul uygulamasını incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma modelinde yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, sosyal hayatla ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli yaklaşımları ve metotları içeren geniş bir terimdir (Saldana, 2011, s. 4). Nitel araştırma, sosyal ve insani bir probleme bireylerin veya grupların yükledikleri anlamları keşfetmek ve anlamak için kullanılan bir yöntemdir. Araştırma süreci, soruların ve araştırma basamaklarının ortaya konmasını, genellikle katılımcılardan veri toplanmasını, verilerin özelden genel temalar oluşturularak tümevarım yöntemiyle analiz edilmesini, araştırmacının verilerin anlamlarını yorumlamasını (Creswell, 2009, s. 4) ve zengin bir şekilde betimlenmesini içermektedir (Merriam, 2013, s. 14). Çalışmada nitel bir araştırma deseni olan durum çalışması esas alınmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları, 2018-2019 öğretim yılında 21 farklı ilde bulunan toplam 30 Proje AİHL'de görev yapan 30 okul müdüründen oluşmaktadır. Araştırmada örneklem illerin tespitinde evreni temsil gücünün daha yüksek olması için TÜİK'in Türkiye bölgeler sınıflamasından yararlanılmıştır. İllerdeki okulların tespitinde Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve İl Milli Eğitim Müdürlüklerindeki yetkililerle iletişime geçilerek farklı sosyo-demografik özellikler taşıyan bölgelerdeki okulların tespiti konusunda yardım alınmıştır. Bu şekilde TÜİK'in düzey 1 olarak belirlediği 12 bölgeden belirlenen toplam 21 il, araştırmanın örneklem illeri olarak seçilmiştir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan Proje AİHL okul yöneticilerinin özellikleri ve verilerin analizinde kendilerini temsilen kullanılacak olan kodlara Tablo 2'de yer verilmiştir:

Tablo 2. Çalışma Grubu ve Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Mezuniyet	Eğitim Durumu	Branş	Kıdem	Yaş	İl
Y1	Erkek	Fen-Edebiyat	Lisans	Kültür	16-20	36-45	Ağrı
Y2	Kadın	Eğitim Fak.	Lisans	Kültür	16-20	46-50	Ankara
Y3	Erkek	Eğitim Fak.	Lisans	Kültür	16-20	46-50	Ankara
Y4	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	21-25	46-50	Ankara
Y5	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	26 +	51 +	Antalya
Y6	Erkek	Fen-Edebiyat	Lisans	Kültür	21-25	46-50	Diyarbakır
Y7	Erkek	Eğitim Fak.	Y. Lisans	Kültür	11-15	36-45	Edirne
Y8	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	11-15	36-45	Erzincan
Y9	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	21-25	46-50	Erzurum
Y10	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	26 +	51 +	Erzurum
Y11	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	16-20	51 +	İstanbul
Y12	Erkek	Fen-Edebiyat	Y. Lisans	Kültür	21-25	36-45	İstanbul
Y13	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	26 +	51 +	İstanbul
Y14	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	26 +	51 +	İstanbul
Y15	Kadın	Fen-Edebiyat	Y. Lisans	Kültür	16-20	36-45	İzmir
Y16	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	16-20	46-50	K. Maraş
Y17	Erkek	Fen-Edebiyat	Lisans	Kültür	16-20	36-45	Kayseri
Y18	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	21-25	46-50	Kayseri
Y19	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	11-15	36-45	Kocaeli
Y20	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	21-25	51 +	Malatya
Y21	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	16-20	36-45	Manisa
Y22	Erkek	Eğitim Fak.	Y. Lisans	Kültür	21-25	36-45	Muğla
Y23	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	21-25	46-50	Ordu
Y24	Erkek	İlahiyat	Y. Lisans	Meslek	21-25	46-50	Rize
Y25	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	26 +	51 +	Sakarya
Y26	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	26 +	51 +	Sakarya
Y27	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	21-25	46-50	Samsun
Y28	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	21-25	46-50	Trabzon
Y29	Erkek	İlahiyat	Lisans	Meslek	16-20	46-50	Van
Y30	Erkek	Eğitim Fak.	Doktora	Kültür	16-20	36-45	Van

Tablo 2'ye göre görüşme yapılan okul yöneticilerinin 28'i erkek, 2'si ise kadındır. Yöneticilerin tamamı okul müdürü olarak görev yapmaktadır. Mesleki kıdem açısından

3 yönetici 11-15 yıl arası, 10 yönetici 16-25 yıl arası, 11 yönetici 21-25 yıl arası, 6 yönetici ise 26 yıldan daha fazla mesleki kıdeme sahiptir. Yaş olarak 10 yönetici 36-45 yaş aralığında, 12 yönetici 46-50 yaş aralığında, 8 yönetici ise 51 yaş ve üzerindedir. Yöneticilerin mezun oldukları fakülteler bakımından 20 yönetici İlahiyat Fakültesi, 5 Yönetici Eğitim Fakültesi ve 5 Yönetici ise Pedagojik Formasyonlu diğer fakülte mezunudur. Branş grubu olarak 20 yönetici Meslek dersleri grubunda iken, 10 yönetici ise Kültür dersleri branşı grubundadır. Yöneticilerin eğitim durumları açısından 1 yönetici doktora, 13 yönetici Yüksek Lisans ve 16 yönetici ise Lisans Mezunudur. Yöneticilerin görev yaptığı iller ve görüşme yapılan yönetici sayıları ise Ağrı (1), Ankara (3), Antalya (1), Diyarbakır (1), Edirne (1), Erzincan (1), Erzurum (2), İstanbul (4), İzmir (1), Kahramanmaraş (1), Kayseri (2), Kocaeli (1), Malatya (1), Manisa (1), Muğla (1), Ordu (1), Rize (1), Sakarya (2), Samsun (1), Trabzon (1) ve Van (2) olmak üzere toplam 30'dur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalarda en sık kullanılan yöntem görüşmedir (Yin, 2011, s. 134). Görüşme yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olarak sınıflandırılmaktadır. Bu araştırmada hem yapılandırılmış hem de yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı önceden belirlediği soruları sorar. Ancak gerekli görülen yerlerde yeni sorular sorabilir, soruların yerlerini değiştirebilir veya bazı soruları sormaktan vazgeçebilir. Nitel çalışmalarda görüşmelerin açık uçlu sorulardan oluşması ve daha az yapılandırılması tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2012; Yıldırım & Şimşek, 2008).

Araştırmada kullanılan sorular öncelikle, araştırmacının proje AİHL'de yönetici ve proje İHO'da öğretmen olarak görev yaptığı esnada gözlemlendiği sorunlar ve özellikle İHO, genel ortaokul ve AİHL'lerine ilişkin yapılan çalışmalar dikkate alınarak hazırlanmıştır (Karateke, 2015; Karasoy, 2015; Aşlamacı, 2017b). Hazırlanan sorular amaca uygunluk ve anlaşılabilirlik açısından din eğitimi alanında iki akademisyen tarafından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra Sakarya'da 3 okul yöneticisine sorulmuş ve işlevselliği tespit edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırmanın uygulanabilmesi için gerekli dökümanlarla Sakarya Üniversitesi Etik Kuruluna müracaat edilmiş ve araştırmanın uygulanabilirliğine dair onay alınmıştır. Araştırmanın örneklemini 30 tane Proje AİHL müdüründen oluşmaktadır. Okul müdürleri ile yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış şekilde nitel görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2019 yılının Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında ziyaret edilen okullarda gerçekleştirilmiş ve 20 tane yöneticinin izni ile görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. 10 tane yönetici ise görüşme talebimize iş yoğunluğu, randevu ayarlayamama, izinde olma vb. sebeplerle olumlu yanıt vermemekle birlikte görüşme formlarına yazı ile cevap vermeyi tercih etmişlerdir. Toplanan veriler analiz edilmeden önce, ses kaydına alınan görüşmeler deşifre edilerek metin haline getirilmiştir. Verilerin

çözümlemesinde nitel bir araştırma deseni olan durum çalışması esas alınmıştır. Creswell (2016)'e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2016, s. 97). Bu kapsamda görüşme formunda yer alan her bir soru ile ilgili farklı olan tüm yargı veya ifadeler dikkate alınmış, içeriği aynı olan ifadelerden ise temsil yönü en güçlü olan ifade veya yargı tercih edilmiştir. Ayrıca araştırmada Proje AİHL okul yöneticilerinin görüşlerini aynen yansıtmak amacıyla tırnak içine yerleştirilen doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği ile ilgili olarak görüşmenin hemen sonunda elde ettiğimiz veriler yöneticilere özetlenmiş ve yöneticilerden verilerin doğruluğuna ilişkin onay alınmıştır. Ayrıca yöneticiler ilave etmek istedikleri düşüncelerini bu yolla ekleme fırsatı da yakalamışlardır.

3. Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular araştırma sorularına uygun olarak başlıklandırılarak aşağıda sunulmuştur:

3.1. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Proje Okul Uygulaması

MEB tarafından 2016 yılında uygulamaya konulan proje okul uygulaması ve devamında proje AİHL'lerde yürütülmeye başlanılan program çeşitliliği ile ilgili yöneticilerin verdikleri cevaplar Tablo 3'teki gibi kategorilendirilmiştir.

Tablo 3. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Proje Okul Uygulamasına İlişkin Bulgular

Kategoriler	N
Proje okul uygulaması faydalıdır.	27
Proje okul uygulaması akademik başarıya katkı sağlamaktadır.	16
Proje okul uygulaması beklentileri karşılamaktadır.	14
Proje okul uygulaması AİHL'lere kalite getirmektedir.	12
Proje okul uygulaması başarılı öğrencilerin Proje AİHL'leri tercih etmelerini sağlamaktadır.	8
Proje okul uygulaması yaygınlaştırılmalıdır.	3

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan Proje AİHL yöneticilerinin yaklaşık tamamı (27) AİHL'lerde uygulamaya konan proje okul uygulamasını faydalı görmektedir. Bunun yanında yöneticilerden bazıları proje okul uygulamasının akademik başarıya katkı sağladığını (16), proje okul uygulamasının beklentileri karşıladığını (14), proje okul uygulamasının AİHL'lere kalite getirdiğini (12), proje okul uygulaması sayesinde başarılı öğrencilerin AİHL'leri tercih ettiğini (8) ve proje okul uygulamasının yaygınlaştırılması gerektiğini (3) ifade etmektedir. Buna göre; yöneticilerin ifadelerinden AİHL'lerde uygulamaya konulan proje okul uygulamalarının yerinde ve faydalı bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca proje okul uygulaması ile farklı alanlarda

AİHL'lerin kalite açısından beklentilerinin karşılandığı ve proje okul uygulamasının yaygınlaştırılması yönünde taleplerin olduğu da anlaşılmaktadır.

Proje okul uygulamasının AİHL'ler için özellikle öğrencilerin yetiştirilmesinde faydalı olduğunu Y1 (E (Erkek), K (Kültür)) "*Proje okul uygulamasını çok değerli buluyorum. İhl mezunlarının üniversiteye yerleşmesi açısından daha donanımlı yetişmesi açısından bir gereklilik olarak görüyorum. Özellikle ders saatleri bakımından öğrencileri doyurucu nitelikte olduğunu düşünüyorum.*" şeklinde aktarırken; aynı hususlara değinen Y2 (K (Kadın), K), "*Proje İHL okulları iyi ve nitelikli öğrencilerimiz için bir umut oldu. Bu öğrencileri akademik anlamda başarılı bir şekilde üniversiteyi kazandırırızsa yerini dolduracak.*" şeklinde görüşünü belirtmektedir.

Proje okulların nitelikli öğretmenleriyle ve teknolojik imkanlarıyla kaliteli öğrencilerin yetiştirileceğini Y5 (E, M (Meslek)), "*Mesleğinde yetkin öğretmen ve yöneticilerle, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişim ihtiyaçlarına cevap verecek fiziki ve eğitim ortamı en üst düzeyde donanmış proje okulların ülkemiz için fen, sosyal ve mesleki alanda istenen becerilere sahip bireyler yetiştireceğini düşünüyorum.*" şeklinde anlatırken; AİHL'lerin gelişimine kavramsal bakımdan katkı sunduğunu Y9 (EM), "*Genel itibarıyla oldukça olumlu buluyorum ben. Yani birkaç sebebi var kısaca değineyim. Bir tanesi fen bilimleri alanına yoğunlaşması gibi o fen lisesi algısı üzerinden imam hatibe aktarım söz konusu olmuş oldu. Bu yönüyle bu proje kavramının ve fen programı kavramının proje okullarının gelişmesine olumlu katkıları oldu.*" şeklinde vurgulamaktadır.

Proje okul uygulamasının AİHL'lerde başlatılmasında zeki ve çalışkan öğrencilerin AİHL'lerde en iyi şekilde yetiştirilmesi ve proje okul uygulamasının devam ettirilmesi gerektiğini Y13 (EM), "*Proje okul uygulaması fikrini ben destekliyorum. İşin felsefesinin zeki öğrencilerin seçilmesi eğitilmesi ve yetiştirilmesi olduğudur. Doğru ve yerinde bir uygulama olduğunu düşünüyorum. Bu uygulamanın devam etmesi gerektiğini düşünüyorum.*" şeklinde belirtmektedir.

Proje okul uygulamasının akademik başarıya katkı sağladığını ancak yüksek beklentinin öğretmenlerin üzerinde baskıya neden olduğunu Y3 (EK), "*Proje okul uygulaması ile ortaokul ve lise bölümlerine sınavla öğrenci alınması okulun akademik seviyesini yükseltmektedir. Bu durum aynı zamanda yöneticilerin ve velilerin okuldan beklentilerini yükseltmektedir. Oluşan yüksek beklenti proje okullarında görev yapan öğretmenler üzerinde baskı ve gerginlik oluşturabilmektedir.*" şeklinde belirtirken; Y17' (EK) de, "*Proje okul uygulaması öğrenci başarısını ve motivasyonunu olumlu yönden etkilemesi açısından gayet başarılıdır. Ancak proje kapsamına alınan okullarda proje kapsamında olmayan daha önceki yıllarda okula gelmiş olan sınıflarla uygulama açısından güçlük yaşanmaktadır. Bu kapsamda üst sınıflar proje kapsamına gelen öğrencileri her anlamda olumsuz etkilemektedirler. Ayrıca bu durum öğretmen motivasyonunu etkilediği gibi öğrenci tercih dönemlerinde okul tanıtımlarına gidildiğinde olumsuz bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır.*" şeklindeki görüşüyle proje okul uygulamasının öğrencinin

akademik başarısını arttıracığını ancak okullarının proje okulu olmasından sonra eski öğrencilerinin olumsuz algıya neden olduğuna dikkat çekmektedir.

Proje okul uygulamasının başarılı öğrencilerin AİHL'leri tercih etmelerini sağladığını, proje okul uygulamasının avantajlarından olan öğretmen ve yöneticilerin seçilmesi ve üniversiteler, çeşitli dernek ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan protokollerin sağladığı katkıyı Y8 (EM), *"İmam hatip açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum. Başarılı öğrencilerin bu okulun proje okulu olmasından dolayı bu okulu tercih ettiklerini gördüm. Protokollerin okul ve öğrencilere katkı sağladığını gördüm. Ayrıca proje okullarında ki öğretmen ve yönetici atamalarında proje okulu uygulamasının faydasını gördüm. Mesleğine âşık öğretmenleri buluşturuyoruz."* şeklinde sıralarken; Y10 (EM) da, *"Proje okulu sayesinde öğrencilerimiz, velilerimiz isimden, programlardan kaynaklı olarak başarılı öğrencilerini İHL'lere göndermektedirler. Başarılı öğrencileri İHL'lere göndermiş olunca proje amacına uygun olarak hem İHL ruhu hem de akademik başarı anlamında istediğimiz sonuçları elde ediyoruz."* ifadeleriyle ortaya koymuştur.

Proje okul uygulamasının AİHL'lere birçok açıdan kalite getirdiğini, Y6 (EK), *"İHL'ler arasında bazı İHL'lerin taşıdıkları pozitif özellikler bakımından bir üst ligde temsil edilmesi eğitim açısından faydalı olmuştur. Proje okullarında etkinliklerin fazlaca olması sayesinde öğrencilerin istidat ve kabiliyetlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Gerek proje İHL'lere kaynak aktarımı, proje İHL'lerin fen ve sosyal bilimler kapsamı içerisinde tutulması, AİHL'lerin kalitesinin artmasında etkili olmuştur."* şeklinde vurgularken; Y11 (EM) ise, *"Proje okul uygulaması beklenen, güzel bir uygulamadır. Fen ve sosyal bilimler, görsel sanatlar, spor, dil projesi uygulayan okullar gibi, insanların en azından tercihlerine göre seçebilecekleri bir proje olması çok güzel bir uygulama. Tabii bu uygulamaların sonuçta kaliteye yönelikte çalışmaları beraberinde getirmiş olması çok güzel oldu."* şeklinde proje okul uygulamasının AİHL'lerde kaliteyi yükselttiği, program çeşitliliği ile de bu okulların öğrencilerin tercih ettiği okullar olduklarını anlatmaktadır.

Proje okul uygulamasının hem akademik anlamda hem de sosyal, kültürel ve mesleki anlamda beklentileri karşıladığını Y25 (EM), *"Proje okul uygulamasının zamanla ne kadar doğru bir hamle olduğu imam hatiplerin gelişim seyri açısından ortaya çıkacaktır. En önemli özelliği program çeşitliliği ile farklı bireysel yetenekleri olan öğrencilerin bir arada öğrenim görmelerine imkân tanınmasıdır. Öğrencilerin hem başarılı olmalarını sağlarken hem de sosyalleşmesine fırsat verecektir."* şeklinde aktarmaktadır.

Proje okul uygulamasının İHL'lerde yaygınlaştırılması gerektiğini Y16 (EM), *"Çok güzel bir uygulama. Çünkü toplumda var olan manevi boşluğu doldurmak üzere planlanmış bir proje. Bunun daha da yaygınlaşması diğer okullarında proje mantığıyla özellikle dini anlamda takviye edilmesi lazım."* şeklinde ifade ederken; buna karşın Y12 (EK), *"Proje okul uygulamasını faydalı buluyorum, olması gereken bir gelişme. Ama proje okulu sayısının bu şekilde fazla olmasının proje okullarının da varlığını biraz daha zorlaştırdığını"*

düşünüyorum.” şeklindeki düşüncesiyle proje okul sayısının çok artmaması gerektiğini belirtmektedir.

3.2. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Proje AİHL’lerde Program Çeşitliliği

Araştırmaya katılan Proje okul yöneticilerinin Proje AİHL’lerde uygulanan program çeşitliliğine dair verdikleri cevaplar Tablo 4’teki gibi kategorilendirilmiştir.

Tablo 4. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Program Çeşitliliğine İlişkin Bulgular

Kategoriler	N
Program çeşitliliği AİHL’ler için olumlu bir uygulamadır.	22
Program çeşitliliği öğrencilerin AİHL tercihlerinde etkilidir.	9
Program çeşitliliği olumlu olmakla beraber geliştirilmesi gereken tarafları olan bir uygulamadır.	8
Program çeşitliliği öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermektedir.	8
Program çeşitliliği öğrencilerin üniversite tercihlerinde etkilidir.	2
Program çeşitliliği AİHL’ler için olumsuz tarafları olan bir uygulamadır.	2
Program çeşitliliği meslek derslerine olan ilgiyi azaltmaktadır.	2

Tablo 4’teki bulgularda da görüldüğü gibi görüşme yapılan Proje AİHL yöneticilerinin çoğu (22) program çeşitliliğinin İHL’ler için olumlu bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında yöneticilerin bir kısmı program çeşitliliği sayesinde başarılı öğrencilerin İHL’leri tercih ettiğini (9), program çeşitliliğinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığını (8), program çeşitliliğinin olumlu olmakla beraber geliştirilmesi gereken tarafları olan bir uygulama olduğunu (8) ve program çeşitliliğinin öğrencilerin yükseköğrenim tercihlerinde etkili olduğunu (2) ifade etmektedir. Bun karşın ikişer yönetici ise program çeşitliliğinin olumsuz yönleri olan bir uygulama olduğunu ve program çeşitliliğinin meslek derslerine olan ilgiyi azalttığını belirtmektedir. Bu verilere göre; Proje AİHL’lerde uygulamaya konan program çeşitliliğine dair yaklaşımın olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici görüşlerinde program çeşitliliğinin öğrencilerin İHL’leri tercih etmesini sağladığı ve öğrencilerin üniversite tercihlerinde de etkili olduğu görülmekte iken; buna karşın program çeşitliliğinin geliştirilmesi gereken tarafları olduğu ve meslek derslerine olan ilgiyi azaltması gibi bazı olumsuz tarafları olduğu da anlaşılmaktadır.

Proje AİHL’lerdeki program çeşitliliği hakkında olumlu yönde görüş belirten Proje AİHL yöneticilerinden Y1 (EK), *“Proje AİHL’de program çeşitliliğinin olması her öğrencinin istediği alanı tercih etme fırsatını doğuruyor. Bir öğrencinin tek alanda yetişmesinden ziyade birçok alanda yetişmesi anlamında alternatif sunuyor.”* şeklinde görüşünü belirtirken; Y15’ (KK) de bilgi çağında öğrencilerin farklı alanlarda yetişmesini sağlayan program çeşitliliği uygulamasının olumlu bir gelişme olduğunu, *“İmam Hatip liselerinde program çeşitliliği özellikle çağımızda değerlendirdiğimizde önemlidir. Çünkü artık çağımız bilgi ve bilim çağı. Dolayısıyla sadece ilahiyat ya da imam hatip olarak değerlendiremeyiz. Değerler eğitimi kapsamında ülkenin hangi alanında olursa olsun İslami değerlere ya da değerlerimizin ışığında mesleklerini icra edecek nesillere ihtiyaç*

duyulmaktadır. Doktor para için ameliyat etmemelidir, avukat adaletli olmalıdır, tüccar ticaretini Efendimiz (sav)' in ticaret anlayışıyla icra etmelidir.” şeklinde aktarmaktadır.

Program çeşitliliği ile öğrencilerin AİHL’lerde hem dini eğitim alarak mesleki alanda hem de spor ve sanat alanlarında kendilerini geliştireceğine Y17 (EK), *“Bu güne kadar ihmal edilmiş ve sanki bazı kesimlerin tekelindeymiş gibi algılanan müzik, sanat alanlarında İmam hatip öğrencisinin kendini yetiştirip kendi inanç ve kültüründen hareket ederek bu alanlarda da var olması toplumda etkin bir şekilde rol almasının son derece önemli olduğunu düşünüyorum.”* şeklindeki görüşüyle dikkat çekerken; Y26 (EM) da, *“İmam hatip liselerine ben müftü, imam ve din adamı olmayacağım diyenlerin önünün açıldığı bir uygulama olduğunu ifade edebilirim. Benim çocuğum spor, tıp, mühendis, güzel sanatlar istiyor diyen veliler çocuklarının isteklerini karşılamıyor diye imam hatip liselerini tercih etmiyordu. Bu düşüncede olan velilerin imam hatip lisesini tercih etmeye başlamasını sağlayan bir uygulama olduğunu söyleyebilirim.”* şeklinde AİHL’de sadece mesleki alanda öğrenci yetiştirilmediğinin bir göstergesi olması adına hem de öğrencilerin AİHL’leri tercih etmelerini sağlaması adına olumlu bir uygulama olduğunu ifade etmektedir.

Program çeşitliliği uygulaması sayesinde başarılı öğrencilerin AİHL’leri tercih ettiğini Y3 (EK), *“Fen, Sosyal Bilimler ve Yabancı dil programlarının uygulanması imam hatipler için büyük kazanımdır. İHL öğrencilerinin fen ve sosyal bilimler programındaki dersleri görmelerinin yanı sıra diğer öğrenciler için de bu okulları tercih sebebidir.”* şeklinde aktarırken; Y8 kodlu yönetici de, *“AİHL’lerdeki program çeşitliliği ile ilgili düşüncelerim olumlu. Vatandaş İHL ye göndermek istemiyor spora, müziğe, fen lisesine gitmek istiyor. İşte program çeşitliliği bu tip öğrencilerin AİHL’ye gelmesine vesile oluyor. Bu sayede birçok program İHL bünyesinde öğrencilere veriliyor ve bu sayede başarılı öğrenciler AİHL’yi tercih ediyor.”* şeklindeki görüşüyle öğrencilerin AİHL’leri program çeşitliliği sayesinde tercih ettiklerini vurgulamaktadır.

Program çeşitliliği sayesinde öğrencilerin hem dini eğitim aldıklarını hem de pozitif bilimlerde iyi bir eğitim alarak üniversitede ilahiyat haricinde farklı bölümleri kazandıklarını Y5 (EM), *“Sadece imam-hatip yetiştiren okul etiketinden kurtularak dini eğitim almak isteyen ve gönlündeki üniversiteye giderek hayalindeki mesleği yapmak isteyen öğrencileri kazanmak adına güzel oldu.”* şeklinde açıklarken; Y6 (EK) da, *“Dini eğitiminin yanında Proje AİHL’lerde farklı program türlerinin açılmasının çok önemli ve yerinde bir karar olduğunu düşünüyorum. Sadece AİHL öğrencileri din alanında yetişen öğrenciler değil farklı meslek dallarında da istihdam edilen öğrenciler olacaktır. Mesela tıp, eczacılık, mühendislik alanında, çeşitli öğretmenlikler, PDR, psikoloji vb. alanlarda da AİHL mezunlarını görüyoruz. Bunun bir ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.”* şeklindeki düşüncesiyle aynı durumu örneklendirmektedir.

Proje AİHL’lerde program çeşitliliği uygulamasını olumlu bulmakla beraber öğrencilerin meslek derslerine olan ilgisinin azaldığını Y7 (EK), *“İmam Hatip Liselerinde uygulanan faklı programların olması, farklı disiplinlere yönelik hedefleri olan öğrencilerin okullarımızı tercih etmelerinde önemli rol oynamaktadır. Fen ve sosyal bilimler projesini uygulayan*

okulumuzda; eğitim öğretime devam eden öğrencilerimiz meslek derslerine ilgi duymamakta, mümkün olduğunda meslek derslerine girmemek için çaba sarf etmektedirler.” şeklinde anlatmaktadır.

Proje AİHL’lerde program çeşitliliğinin hem öğrenciler hem de veliler için ihtiyaç olduğunu Y10 (EM), *“AİHL’lerde uygulanan program çeşitliliği gerçekten milletimizin, memleketimizin ve devletimizin çok önemli ihtiyacıydı. Bunun İHL eliyle yapılmasının daha uygun olacağını, bu programların insanlara hizmet edeceğini ve bu anlamda bu alanda kabiliyetli çocukların hem imam hatip eğitimi almaları hem de kabiliyetlerini geliştirmeleri bakımından çok önemli olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde düşüncesini belirtirken; Y11 (EM) de, *“Program çeşitliliğinin devam etmesi taraftarıyım. Görüldüğü üzere insanları istekleri, kabiliyetleri ve yetenekleri doğrultusunda bir eğitim olacağını düşündüğümüzde kimisi görsel sanatlarla ilgili kendi gelişimini sağlamak istiyor, kimisi dil alanında veya kimisi de fen ve sosyal bilimler alanında kendini geliştirmek istiyor. Öğrenciler hem akademik gelişimini hem de dil veya yeteneğine dayalı olarak kendini geliştirmek istiyor. Bunları karşılamak için okullarda program çeşitliliği elzem durumuna geliyor. Veliler bu uygulama sayesinde istedikleri programa öğrencilerini gönderebiliyorlar.”* şeklindeki açıklamalarıyla program çeşitliliğinin velilerin beklentilerini karşıladığını ve program çeşitliliğinin devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ayrıca Y12 (EK), *“Gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü farklılıklara ihtiyaç var. Çünkü tek tip insan çeşidi yok. Her insanın doğuştan getirdiği ve sonrasında da hayalleri ve hedefleriyle oluşturduğu farklı beklentileri var. Bu beklentileri de Anadolu imam hatip liseleri özelinde de karşılayabilmemiz gerekmektedir.”* şeklindeki görüşüyle program çeşitliliği sayesinde farklı özelliklere sahip öğrencilerin birlikte öğrenim görmelerini sağladığını aktarırken; Y20 (EM) de, *“Bizim şuana kadar özlediğimiz bir program çeşitliliği var öğrencilerin kabiliyetleri doğrultusunda bu okullarda eğitim veriliyor. Güzel sanatlardan spora kadar fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar hemen hemen her öğrencimizin kendisini bulabileceği, ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir program bularak eğitim öğretim görebilir.”* şeklindeki görüşüyle program çeşitliliği sayesinde öğrencilerin kabiliyetleri doğrultusunda yetiştirildiğini ifade etmektedir.

Proje AİHL yöneticilerinden program çeşitliliği hakkında olumsuz yönde görüş belirten Y2 (KK), *“İmam hatip olgusunu her program çeşidiyle bağdaştırmak bana gereksiz geliyor. Örneğin spor programı uygulayan vs. zamanın gerektirdiği ve beklentiyi karşılayacak kadar okul açmak daha isabetli olur. Bir şeyi gereğinden fazla açmak onu tüketmektir.”* şeklindeki beyanıyla AİHL’de başka bir programın uygulanmasını doğru bulmamakta ve proje okullarının beklentiyi karşılayacak kadar açılması gerektiğini; Y13 (EM) ise, *“Keyfiyet çok önemli bir husus. Tabi proje okullarında uygulanan birden çok program var. Bir yandan hafızlık, bir yan da görsel sanatlar, diğer taraftan dil programı, fen ve sosyal bilimler programı uygulanmaya çalışılıyor. Bence her okulun uyguladığı tek bir program olmalı. Her okul uyguladığı programa yoğunlaşmalı, o programda başarıyı yakalamaya çalışmalı.”* şeklindeki görüşüyle AİHL’de bir programın uygulanması ve o programda en

iyisi olunması gerektiğini, birden fazla program olduğunda odaklanmanın ve başarının parçalandığını ifade etmektedir.

Proje AİHL'lerdeki program çeşitliliğini olumlu görmekle beraber eksik ve geliştirilmesi gereken tarafları olduğunu Y14 (EM), *“Doğru yönetilirse zenginlik ve güzellikler ortaya çıkar, Doğru yönetilmediğinde çok problemlidir bir okul olur.”* diyerek program çeşitliliği sürecinin doğru yönetilmesinin önemine değinirken; Y18 (EM) ise, *“Bence önce genel olarak fen ve sosyal bilimler alanında imam hatiplerin başarısını ispatlayıp daha sonra artan talebe göre çeşitlilik oluşturulmalı.”* şeklindeki açıklamasıyla önce bir alandaki başarının ispatlanması gerektiğini sonrasında program çeşitliliğine gidilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Y25 (EM) program çeşitliliğinin faydalı olduğunu belirtmekle beraber tek bir programa odaklanmanın yerinde olacağını, *“Anadolu imam hatip liselerinde birkaç alanda çeşitli programlar uygulanıyor. Anadolu imam hatip liselerinde fen ve sosyal bilimler programının açılmasının nedeni şu ana kadar imam hatip liselerinin fen liseleriyle yarışmama durumuydu. Bizleri değerlendiren halkımızın neden fen liseleri gibi öğrenci yetiştiremiyorsunuz, başarılı olamıyorsunuz gibi eleştirileri vardı. Bu tür eleştirilere bu uygulama ile güzel cevap verilmiş oldu. Şunu da unutmamak gerekir ki bir okulun içinde birden fazla program uygulaması bazen zarar getirebilir. Tek hedefe odaklanmak yerinde olacaktır. Birden fazla program öğrencileri ayırıştırabilir bizim istediğimiz programlar olsun ama hepsi bir yerde olmasın.”* şeklinde ifade ederken; Y27 (EM) ise, *“Proje okullarında çeşitliliğin fazla olması enerjiyi ve çalışmalarını bölüyor. Dil projesi, Fen ve Sosyal bilimler projesi ve hafızlık projesi şeklinde okullar ayrı ayrı olmalı. Bu ayrım çalışmalarının kalitesini artıracaktır.”* şeklinde program çeşitliliği değil de proje okullarında İHL programı yanında tek bir programın olmasını önermektedir.

3.3. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Proje Okul Uygulamasının Felsefesi

Araştırmaya katılan Proje AİHL yöneticilerinin proje okul uygulamasının felsefesi ve hedeflerine ilişkin verdikleri cevaplar Tablo 5'teki gibi kategorilendirilmiştir.

Tablo 5. Proje Okul Uygulamasının Felsefesine İlişkin Bulgular

Kategoriler	N
İHL öğrencisini en iyi şekilde yetiştirmek.	15
Dinini bilen bilim adamı yetiştirmek.	15
Bireysel yetenekleri olan başarılı öğrencileri İHL'de yetiştirmek.	10
Devletin eğitim hedeflerine katkıda bulunmak.	9
Program çeşitliliğinin korunarak dini ilimlerle pozitif bilimleri nitelikli bir şekilde birlikte vermek	8
AİHL'leri tercih edilen okullar haline getirmek.	7
Tarihsel ve kültürel olarak öğrencilerin kendini tanımasını sağlamak.	7
Alanında uzman öğretmenlerin bir arada çalışmasını sağlamak.	2

Tablo 5'teki bulgularda da görüldüğü gibi görüşme yapılan Proje AİHL yöneticilerinin yarısı (15) AİHL'lerde uygulanan proje okul uygulamasının felsefesini, İHL öğrencisini çağın gereklerine göre her alanda örnek, bilgili ve öncü nesiller olarak yetiştirmek ve dinini bilen bilim adamı yetiştirmek olarak ifade etmektedir. Bunların yanında yöneticilerden bazıları bireysel yetenekleri olan başarılı öğrencileri İHL'de yetiştirmeyi (10), devletin eğitim hedeflerine katkıda bulunmayı (9), program çeşitliliğinin korunarak dini ilimlerle pozitif bilimleri nitelikli bir şekilde birlikte vermeyi (8), AİHL'leri tercih edilen okullar haline getirmeyi (7), tarihsel ve kültürel olarak öğrencilerin kendini tanımlarını sağlamayı (7) ve alanında uzman öğretmenlerin bir arada çalışmasını sağlamayı (2) proje okul uygulamalarının felsefesi olarak belirtmektedir. Buna göre yöneticilerin ifadelerinden proje okul uygulamasının felsefesi ve hedefi ile ilgili olarak sekiz farklı kategoride yöneticilerin görüşlerinin öğrencilerin dinini bilerek akademik anlamda en iyi şekilde yetiştirilmesi, program çeşitliliğinin korunması, devletin hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve İHL'leri tercih edilen okullar haline getirilmesi olarak sıralandığı görülmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesine ilişkin olarak İHL öğrencisini en iyi şekilde yetiştirmek olduğunu Y16 (EM), *"Yani iyi bir insan yetiştirme ve toplumda gerçekten de güvenebilecek şahsiyetiyle örnek olacak insanların bulunması çok önemli. Bu okulların vizyonu bu. Yani ne olsun milli manevi değerleri üst düzeyde, akademik başarıyı üst düzeyde hafız olsun, dindar olsun, futbolcu olsun. Dindar olsun doktor olsun, dindar olsun mühendis olsun..."* diyerek ifade etmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini dinini bilen bilim adamı yetiştirmek olduğunu Y25 (EM), *"Fen ve sosyal bilimleri tercih eden öğrenci kalitesini imam hatip okullarında da görmektir. Kaliteli, nitelikli öğrencilerle imam hatip okullarında buluşmak ve onları dini eğitimle birlikte fen ve sosyal bilimler alanında eğitmek, başarıyı yakalamaktır. Bu uygulamanın pratikteki hedefi dinini bilen doktor, mühendis, ilim adamı yetiştirmek..."* olarak ifade etmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini geleceğe yön verecek, bireysel yetenekleri olan başarılı öğrencileri İHL'de yetiştirmek olduğunu Y21 (EM), *"Proje okul uygulaması geleceğin din adamlarının, belirli başarıyı sağlamış, farklı bireysel kabiliyetleri ve hedefi olan öğrenciler arasından seçilmesini sağlaması bakımından önemlidir. Ayrıca bu okullarda akademik başarının da yüksek olması sebebiyle ülke yönetiminde söz sahibi olabilecek veya vatandaşa olumlu katkı sağlayabilecek meslek sahiplerinin, din eğitimini doğru almış olarak yetişmeleri bakımından önemlidir"* diyerek vurgulamaktadır.

Proje okul uygulamasının felsefesine ilişkin olarak devletin eğitim hedeflerine katkıda bulunmak olduğunu Y5 (EM), *"Nitelikli eğitim ortamı ve elemanları ile öğrencilere belirli alanlarda uygulama imkanı sağlayarak ve akademik yönde daha ileri taşıyarak devletimizin eğitim hedeflerine katkıda bulunmak..."* olarak belirtmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini program çeşitliliğinin korunarak dini ilimlerle pozitif bilimlerin nitelikli bir şekilde birlikte vermek olduğunu Y20 (EM), *"Proje okul uygulamasının felsefesinde program çeşitliliği yatmaktadır. Sadece imam hatipler*

ilahiyatçı yetiştiren, din eğitimi ve öğretimine dair eleman yetiştiren okullar değildir. Bu okullar din eğitiminin yanı sıra pozitif bilimlerin (fen ve sosyal bilimlerin, güzel sanatların) öğretildiği yerlerdir. Kısaca proje okul uygulaması yerli Türk eğitim modelinin uygulandığı bir eğitim modelidir...” şeklindeki görüşüyle bildirmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini AİHL’leri tercih edilen okullar haline getirmek olduğunu Y9 (EM), *“Temel felsefesi bir kere özellikle 28 Şubat sürecinden sonra oluşan imam hatip algısının kırılması zira bu algı şuydu, ya hiçbir yeri kazanamazsa hiç olmazsa imam hatibe gitsin diyordu veli. İmam Hatip Liseleri’nde taban puan uygulaması söz konusuydu. Çok ciddi anlamda çok düşük taban puanda okullarımız oluşmuştu. Bunu kırmaya yönelik öncelikle bir girişim söz konusu oldu. Yani akademik başarısı yüksek düzeyli öğrencilerinde imam hatibi tercih etmesi imkânı sağlanmış oldu bu projeyle. Bence en önemlisi de bu, başka şeylerde değerlendirilebilir.”* şeklindeki düşüncesiyle ifade etmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini tarihsel ve kültürel olarak öğrencilerin kendilerini tanımlarını sağlayarak yükseköğrenime hazırlamak olduğunu Y7 (EK), *“Fen ve sosyal bilimler projesini uygulayan okulumuz için proje okul uygulamasının felsefesi tarihini, kültürünü bilen, kendi medeniyetinin farkında olan bir gençliğin bir üst öğrenime hazırlanmasıdır”* şeklindeki düşüncesiyle belirtmektedir. Y8’ (EM) de, *“Vatanını, milletini seven milli ve manevi duygularla kendini yetiştirmiş insanların yetişmesi ve iyi bir üniversiteye yerleşmesidir.”* şeklinde aynı minvalde düşüncesini ifade etmektedir.

Proje okul uygulamasının felsefesini alanında uzman öğretmenlerin bir arada çalışmasını sağlamak olduğunu Y3 (EK), *“Proje okulları öğretmeni, öğrencisi ve yöneticileri ile seçilmiş bir kadronun kaliteli işbirliği ile mesleki bilgi, yüksek akademik başarı ve farklı ürünler ortaya çıkarmayı hedeflemektedir...”* diyerek aktarmaktadır.

3.4. Proje AİHL Yöneticilerine Göre Proje AİHL’lerin AİHL’lerden Farklı Özellikleri

Araştırmaya katılan Proje okul yöneticilerinin proje okulu olmayan AİHL’lerden farklı olarak Proje AİHL’de öne çıkan hususlara ilişkin verdikleri cevaplar Tablo 6’daki gibi kategorilendirilmiştir.

Tablo 6. Proje Okulu Olmayan AİHL’lerden Farklı Olarak Proje AİHL’lerde Öne Çıkan Hususlara İlişkin Bulgular

Kategoriler	N
Akademik başarısı daha yüksek ve kaliteli öğrencilerin olması	13
Öğrencilerin Merkezi Sınav ile alınması	12
Sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin daha yoğun bir şekilde gerçekleştirilmesi	12
Program çeşitliliği sayesinde farklı programların bir arada verilmesi	11
Öğretmenlerin seçilerek görevlendirilmesi	7
Proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olması	6
Yöneticilerin seçilerek görevlendirilmesi	3
Protokol/işbirliklerin daha fazla yapılması	3

Velilerin bilinçli ve duyarlı olması	2
Mesleki alanın ikinci plana atılması	1

Tablo 6'daki bulgularda da görüldüğü gibi yöneticilerin yarısına yakını Proje AİHL olan okulları proje AİHL olmayan okullardan ayıran özelliklerini öğrencilerin akademik başarısı daha yüksek ve kaliteli olması (13), öğrencilerin Merkezi Sınav ile alınması (12) ve sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin daha yoğun bir şekilde gerçekleştirilmesi (12) olarak belirtmektedir. Bunların yanında program çeşitliliği sayesinde farklı programların bir arada verilmesi (11), öğretmenlerin seçilerek görevlendirilmesi (7), proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olması (6), yöneticilerin seçilerek görevlendirilmesi (3), protokol/işbirliklerin daha fazla yapılması (3), velilerin bilinçli ve duyarlı olması (2) ve mesleki alanın ikinci plana atılması (1) yöneticiler tarafından Proje AİHL'lerin öne çıkan özellikleri olarak ifade edilmektedir.

Araştırmada Proje AİHL yöneticilerinin üçte biri proje okulu olmayan AİHL'lerden farklı olarak Proje AİHL'de öne çıkan hususlara ilişkin olarak öğrencilerin LGS ile alındığını, öğretmen ve yöneticilerin seçilerek görevlendirildiğini Y7 (EK), *"Merkezi sınavla okulumuza öğrenci alabiliyor olmamız bizi daha tercih edilir kılıyor. Diğerlerine nazaran daha bilinçli öğrencilerin okulumuzu tercih etmesi akademik, sosyal ve sportif alanlarda okulumuzu daha başarılı kılıyor. Personel istihdamında var olan mevzuatla istenilen personelin okulumuzda görev yapması sağlanıyor."* şeklinde belirtirken; Y11 (EM) de, *"AİHL ile Proje AİHL arasında çok fazla fark var. Öğrenciler proje okullarına merkezi sınavla yerleşiyor. Bu okullarda uygulanan program çeşitliliği ile ilgili öğrencilerin teveccühü biraz daha fazla oluyor. Arz talep biraz fazla olduğunda bu da öğrencinin daha kaliteli olmasını sağlıyor. Seçkin öğrencilerin olduğu okullarda seçkin öğretmenlerin olması gerekiyor. Öğretmenlerin tarafımızca seçilip ekibimizi kurma fırsatımız oluyor. Böyle olunca başarı ister istemez kendiliğinde gelmiş oluyor."* şeklinde aynı duruma ait farkı örneklendirmektedir.

Program çeşitliliği sayesinde farklı programların bir arada verildiğini Y1 (EK), *"Proje okulu öğrencileri akademik olarak daha yüksek durumda geliyorlar. Veliler fen ve sosyal bilimler kısmını duyunca aynı zamanda İHL eksikliğini de tamamlamak için de bu okulu tercih ediyorlar"* şeklinde görüşünü ifade ederken; Y4 (EM) ise, *"Bir defa diğer okullarda olmayan İngilizce kapsamında bir hazırlık sınıfımız var. Bazı imam hatiplerde Arapça, İspanyolca, Rusça ve Çince olarak da bir hazırlık sınıfı var. Yine diğer okullarda olmayan bünyemizde hafızlık projesi uygulaması var. Hepsi program çeşitliliği sayesinde olmaktadır."* şeklindeki düşüncesiyle program çeşitliliğinin çok önemli bir fark olduğuna dikkat çekmektedir. Program çeşitliliği ile birlikte birden fazla programın birlikte verildiğini Y12 (EK), *"Tabii birçok husus var. Dil eğitiminde, din eğitiminde, akademik bilgide, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerde farklılıklar ortaya koyuyoruz."* şeklinde düşüncesini belirtmektedir.

Proje okullarında öne çıkan diğer bir hususun ulusal/uluslararası proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olduğunu, proje ve yarışmalarda da başarı sağlandığını Y19 (EM), *“Öğrenci kalitesi üst düzey olduğu için her türlü seviyeli ve yüksek standartlı etkinlik, proje, çalıştay vb. çalışmalar yapılabilirmekte ve tek yönlü değil çok yönlü gençler yetişebilmektedir. Bunu yanında dünyaya açılmalarına vesile olacak iyi seviyede yabancı dil eğitimi ile fark yaratılmaktadır. Bunu yabancı öğretmenler ve uluslararası kaynaklarla yaparak çok daha hızlı adım atılabilmektedir.”* şeklinde görüş bildirirken; Y22 (EK) de, *“TÜBİTAK Projeleri, AB Erasmus KA229 ve diğer projeler konusunda daha serbest ve uygulama imkânı var. Gerek sosyal kültürel etkinlikler gerekse uygulanan projelerle proje okullarında öğrenciler tek tip yetişmiyor. Her alanda hayata ve dünyaya hazırlık yapıyor. Yani sadece ders çalışan, test çözen bir öğrenci profili yok. Tartışan, eleştiren sorgulayan, ülkesinin ve dünyanın sorunlarını çözme eğiliminde olan, geleceğin lideri olabilecek insanlar yetişiyor.”* şeklinde proje okulları sayesinde öğrencilerin tek tip olarak yetişmediğini ve birçok alanda projeler geliştirdiklerini aktarmaktadır.

Ayrıca Y27 (EM) de, ulusal ve uluslararası proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olmasını ve proje veya yarışmalarda başarı sağlandığını *“Öğrencilerimiz bilimsel çalışmalar, deney, inceleme, gezi ve gözlemlerde bulunuyorlar. İl içi ve il dışı etkinliklerde yer alıp kendilerini tanıma ve çalışmalarını sergileme imkânı buluyor. Bilim adamları ve onların icat ve keşifleri ile ilgili araştırmalar yapıyor. TÜBİTAK projelerine katılıp, sempozyum, münazara, panel ve çalıştaylarda yer alıyorlar.”* şeklinde belirterek proje okulu olmayan AİHL’lerden farklı olarak Proje AİHL’de öğrencilere sunulan avantajlardan bahsetmektedir.

Akademik başarısı daha yüksek, daha özgüvenli, kaliteli öğrencilerin olması ve daha bilinçli, daha duyarlı velilerin olmasını Y23 (EM), *“Öğrencilerin seviyelerinin üst düzey olması, özgüvenli olmaları, öğretmenlerin seçme olmaları, özverili olmaları, okullarının fiziki donanımının öğrenci ve veliyi okula çekecek durumda olmasını ifade edebilirim.”* şeklindeki görüşüyle belirtirken; Y29 (EM), *“Okulumuzda her iki grup öğrenci mevcut. En önemlisi proje kapsamında sınavla yerleşen öğrencinin özgüvenli ve bir ideale sahip olduğunu görmekteyiz. Sınavsız yerleşen öğrencinin pek duyarlı olmadıklarını derse ve yapılan çalışma ve etkinliklere ilgi duymadıklarını görebiliyoruz. Bu durum velilerimiz için de geçerlidir.”* şeklinde öğrenci ve veli profili farklılığına dikkat çekmektedir.

Ayrıca Y8 (EM) bu konuda proje okullarında öne çıkan hususlarla ilgili olarak *“Kurumlar arası işbirliği, rektörlükle, çevre ve şehircilikle, gençlik ve spor müdürlükleriyle yapılan protokoller birçok hizmetin gelmesine vesile oldu. Okulun bahçesi, fiziki imkânları okuldaki eğitim kalitesi, öğrencilerin akademisyenlerle buluşması”* diyerek Üniversiteler ve STK’lar ile protokol/işbirliklerin daha fazla yapılmasına vurgu yaparken; Y9 (EM) ise; *“Yani en fazla öne çıkan husus mesleki alan daha ikinci planda kalıyor. Fen bilimleri ve sosyal bilimler alanı ve üniversite hazırlık çalışmaları, akademik alan daha ön planda kalıyor. Yani meslek alanı ikinci plana kaldı. O ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konu.”* diyerek proje okulu olmayan AİHL’lerden farklı olarak Proje AİHL’lerde öne çıkan hususu

akademik başarının öncelenmesi ve mesleki alanın ikinci plana atılması olarak ifade etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bütün okullar gibi, Proje AİHL'lerinden de velilerin, eğitim politalarını belirleyen yetkililerin ve okul paydaşlarının temel beklentisi, öğrencilerin teknolojik ve bilimsel anlamda iyi bir şekilde yetiştirilmesi ve okulların belirlenen amaç ve fonksiyonlarını nitelikli bir şekilde gerçekleştirmesidir. 2012 sonrası süreçte okul ve öğrenci sayılarında son üç yılda düşüş olmakla birlikte ciddi bir artış yaşanan bu okullarda sunulan eğitim hizmetinin niteliksel olarak da geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Özellikle 2016 yılı sonrası etkili okul bağlamında AİHL'lerde proje okul uygulamasının başlatılması ve program çeşitliliğinin korunarak desteklenmesi önemli bir gelişmedir. İHL'ler için yeni ve önemli sayılan bu gelişmelerin sahadaki yansımaları göstermeye çalışan bu çalışmada ulaşılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kendileriyle görüşme yapılan Proje AİHL yöneticilerinin, MEB tarafından 2016 yılında uygulamaya konulan proje okul uygulaması ve devamında proje okullarında yürütülmeye devam edilen program çeşitliliği ile ilgili çeşitli sorulara verdikleri yanıtlar analiz edildiğinde, araştırmaya katılan Proje AİHL yöneticilerin ifadelerinden AİHL'lerde uygulamaya konan proje okul uygulamasının yerinde ve faydalı bir uygulama olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada yöneticilerin görüşlerinde proje okul uygulaması ile öğrencilerin sosyal, kültürel ve mesleki gelişimine katkı sunulduğu ve AİHL'lerin nitelik ve kalite açısından beklentilerinin karşılandığı ve proje okul uygulamasının diğer AİHL'lere de yaygınlaştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Görüşme yapılan Proje AİHL yöneticilerine proje okullarındaki program çeşitliliğine dair Proje AİHL yöneticilerin ifadelerinden program çeşitliliğinin AİHL'ler için olumlu bir uygulama olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yöneticiler ifadelerinde program çeşitliliğinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığı, başarılı öğrencilerin AİHL'leri tercih etmesini sağladığı ve öğrencilerin üniversite tercihlerinde de etkili olduğu belirtilmektedir. Buna karşın bazı yöneticilerin ifadelerinden de program çeşitliliğinin geliştirilmesi gereken tarafları olduğu ve AİHL'lerde tek bir programda başarı yakalandıktan sonra program çeşitliliğine gidilmesinin yerinde olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca iki yöneticinin de mesleki derslere olan ilgiyi azalttığı düşüncesiyle program çeşitliliğine ilişkin görüşünün olumsuz olduğu görülmektedir.

Araştırmada görüşme yapılan Proje AİHL yöneticilerine proje okul uygulamasının felsefesine dair yöneticilerin ifadelerinden proje okul uygulamasının felsefesi ile ilgili olarak sekiz farklı kategoride yöneticilerin görüş bildirdiği görülmüştür.

Yöneticilerin ifadelerinden proje okul uygulamasının felsefesini; İHL öğrencisini en iyi şekilde yetiştirmek olduğu en fazla oranda belirtilmektedir. Ayrıca proje okul uygulamasının felsefesinin, dinini bilen bilim adamı yetiştirmek, bireysel yetenekleri olan başarılı öğrencileri İHL'de yetiştirmek, devletin eğitim hedeflerine katkıda bulunmak, program çeşitliliğinin korunarak dini ilimlerle pozitif bilimleri nitelikli bir şekilde birlikte

vermek, AİHL'leri tercih edilen okullar haline getirmek, tarihsel ve kültürel olarak öğrencilerin kendini tanımlarını sağlama ve alanında uzman öğretmenlerin bir arada çalışmasını sağlamak olarak yöneticiler tarafından belirtildiği görülmektedir.

Araştırmada proje okulu olmayan AİHL'lerden farklı olarak Proje AİHL'de öne çıkan hususlarla ilgili yöneticilerin yedi farklı kategoride görüş belirttiği ve bu kategoriler içerisinde akademik başarısı daha yüksek ve kaliteli öğrencilerin olmasının, öğrencilerin merkezi sınav ile alınmasının, sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin daha yoğun bir şekilde gerçekleştirilmesinin, program çeşitliliği sayesinde farklı programların bir arada verilmesinin, öğretmenlerin seçilerek görevlendirilmesinin ve proje ve yarışmalara yoğun bir şekilde katılımın olmasının daha fazla ifade edildiği görülmektedir.

Proje okullarıyla ilgili literatürde yapılan araştırma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Altıntaş tarafından 10 tane proje okul yöneticisi ile yapılan nitel araştırmasında proje AİHL'lerde okul yöneticilerin karşılaştığı sorunları eğitimin temel unsurları olan öğrenci, öğretmen, yönetici ve çevre, eğitim öğretim süreci, eğitim finansmanı, araç, gereç ve materyal eksikliği, proje okulu açılırken yapılan planlama sorunları ve merkezi sınav baskısı boyutlarında belirtmekte ve bütün bu unsurların öğrencilerin eğitimi bakımından önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Aynı araştırmada eğitim öğretimde projelerin hem planlanması, hem de uygulama aşamalarında öğretmenlerin sorunlarına çözüm bulunması, proje okullarının başarıya ulaşmalarının ön şartı olarak kabul edileceği belirtilmekte ve proje okullarındaki eğitimi etkileyen temel unsurların işlevsellik düzeyleri, öğretmenlerin yeterli/nitelik düzeyiyle doğru orantılı olduğu da ifade edilmektedir. Ayrıca proje okullarındaki eğitim konusunda yeterli donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirecekleri öğrencilerin proje okul hedeflerini elde etmiş olarak hem kendi var oluşlarına hem de içinde buldukları topluma katkı sağlayacakları belirtilmektedir. Ayrıca Altıntaş'ın araştırmasında yöneticilerin karşılaştıkları eğitimin temel unsurlarının karşılıklı işbirliği ve eşgüdüm içerisinde işlevlerini yerine getirmesinin proje okullarının başarısında doğrudan etkili olacağı belirtilmektedir. Aynı araştırmada okul yöneticileri, proje okullarında eğitimi doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almayan ama tüm bu unsurları etkileyen önemli bir soruna değinerek proje okulları açılırken planlama sorunları yapıldığını ifade etmişlerdir (Altıntaş, 2017, ss. 61-62). Bu durumla ilgili olarak Kara şunları zikretmektedir (Kara, 2016, s. 287): *"Hazırlıksız ve plansız olarak çok sayıda İmam Hatip Lisesi açma yoluna gidilmesi Türk maarif sisteminin garabetlerinin güçlü bir şekilde yine devrede olduğunun açık işaretlerinden biridir."* Proje okullarının etkililiğine dair Koç'un 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında İstanbul'da Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde çalışan proje okullarından 23, proje kapsamında olmayan okullardan 14 yönetici/öğretmen ile yaptığı nitel araştırmasında proje okullarının, öğretmen ve öğrenciler için bir cazibe merkezi özelliği taşıdığı ve bu okulların öğrencilerini sınavla aldıklarını, LGS sınavında belli bir başarıyı yakalayarak proje okuluna girmiş bir öğrencinin belli bir çalışma disiplini kazanmış olduğu ve öğretmenlerin çalışma disiplini olan öğrencilerle mesleklerini daha iyi yaptıklarına dair yoğun duygular hissettikleri

belirtilmektedir. Ayrıca proje okullarının cazibesinin sadece öğretmen için değil öğrenci ve veli için de geçerli olduğu ifade edilmektedir. Aynı çalışmada okul müdürünün liderliğinde ve onun etrafında şekillenen öğretmen kadrosunun, çalışma disiplini kazanmış öğrencilerle bütünleştiğinde proje okulunda olumlu bir örgüt iklimi oluşturduğu ve proje okullarındaki olumlu iklimin proje okulunun amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Proje okulunun, öğrenci profili ve takım çalışması ile etkili okul olma yönünde önemli bir rol oynadığı, yönetici görevlendirmede farklı bir mevzuata tabi olsa da bunun dışındaki hususlarda diğer okullarla aynı mevzuata, haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu belirtilmekte ve üniversite sınav kaygısı öğrenci ve öğretmenlerin lisenin son iki senesinde enerjilerini tamamen sınava yönlendirmelerine ve bu durumun proje temelli eğitimin kısmen aksamasına yol açtığı belirtilmektedir (Koç, 2019, ss. 133-136). Kaya'nın araştırmasında ise yönetici ve öğretmen katılımcıların çoğunluğunun, proje okullardaki yapı ve işleyişin; orijinal, umut verici, gerekli ve doğru yönde yapılan bir uygulama olduğu, uygulamanın kamu okullarına, özel öğretim okullarının okul yönetim yapı ve işleyiş mantığına benzer bir okul modeli getirdiği, bu okullara mesleki performansı yüksek olarak bilinen yönetici ve öğretmenlerin görevlendirilme fırsatı verdiği, yönetici, öğretmen ve öğrenciler için avantajlar sunduğu, uygulamanın verimli olarak algılandığı, okul yönetim yapı ve işleyişine de katkı oluşturduğu, diğer okullara örnek model olabileceği, uygulanabilir bir okul yönetim teorisi barındırdığı, yönetim yapı ve işleyişin sürdürülebilir olduğu, proje okullarda çalışan yöneticilerin ve öğretmenlerin mesleki yeterlilik düzeylerinin yeterli olarak algılandığı, yöneticilerin ve öğretmenlerin mesleki doyum düzeylerinde artış sağladığı ve proje okulların, akademik ve sosyal projelerle özgün bir okul kültürü oluşturma potansiyeline sahip olacağına dair bulgular tespit edilmiştir (Kaya, 2018, s. 75).

Yukarıdaki araştırma sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmamızdan farklı olarak Altıntaş'ın araştırmasında elde edilen bulgular daha çok proje okul paydaşlarının karşılaştıkları sorunlara, insan ve araç malzemesinin eksikliğine/yetersizliğine odaklanmakta iken; Koç ve Kaya'nın araştırmasında ulaşılan sonuçların çalışmamızda elde edilen sonuçlarla paralellik arz ettiği görülmektedir. Altıntaş'ın araştırması haricindeki her üç çalışmada da AİHL'lerde uygulamaya konulan proje okul uygulamalarının yerinde ve faydalı bir uygulama olduğu, proje okul uygulaması ile hem başarılı öğrencilerin tercih ettiği hem de mesleğinde yetenekli, istekli, bilgili öğretmen ve yöneticilerin bu okullarda görev yaptığı ve proje okul uygulaması ile akademik, sosyal, kültürel ve mesleki alanlarda İHL'lerde kalitenin yakalandığı hususları tespit edilmiştir. Çalışmamızda ulaşılan proje okul uygulamalarının bu okulları tercih edilen okullar haline getirdiği ve bu okulları daha çok başarılı öğrencilerin tercih ettiği sonucu, Koç'un araştırmasında da tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmamızda proje okullarının başarısında başarılı öğrencilerin, alanında yetkin öğretmen ve yöneticilerin etkili olduğu sonucuna Altıntaş'ın araştırmasında da ulaşılmıştır. Altıntaş ve Koç'un araştırma sonuçlarında proje okullarındaki öğrencilerin yoğun bir şekilde merkezi sınav kaygısı taşıdıkları ve bu kaygının

proje okullarındaki proje temelli eğitimi aksattığı belirtilirken araştırmamızda merkezi sınav kaygısına dair herhangi bir bulgu tespit edilmemiştir. Ayrıca araştırmamızda proje okul uygulamasının yaygınlaştırılması yönünde bulgulara ulaşılmışken; aynı zamanda sayıları az da olsa bazı yöneticiler proje AİHL'ler için Kara'nın belirttiği hazırlıksız ve plansız bir şekilde İHL'lerin sayısının artırılmasının yanlış olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Altıntaş, Koç ve Kaya'nın araştırma sonuçlarından farklı olarak araştırmamızda proje okul uygulamaları sayesinde öğrencilerin dini, kültürel ve tarihsel bağlamda kendilerini tanıyarak yükseköğrenime hazırlandıkları ve öğrencilerin çağın gereklerine göre her alanda örnek, bilgili ve öncü nesiller olarak yetiştirildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; yukarıdaki araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde proje okul uygulamalarının sahada karşılaşılan eğitimin temel unsurları ile ilgili sorunların çözümü ile birlikte proje okul uygulamasının okulları cazibe merkezi haline getiren bir uygulama olacağı ve proje okul uygulamalarının bilimsel, kültürel ve mesleki alanlarda öğrencilere, öğretmenlere ve okul yöneticilerine daha fazla katkı sağlayacağı, proje okul uygulamasının sürdürülebilir bir uygulama olduğu ve okul yönetimine ve diğer okul paydaşlarına daha fazla avantajlar sağlaması sebebiyle de yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akşit, B. & Coşkun, M. K. (2004) Türkiye'nin modernleşmesi bağlamında İmam-Hatip Okulları. Y. Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık 6* (399-414) içinde. İstanbul: İletişim.
- Altıntaş, M. S. (2017). Yabancı dil hazırlık sınıfı olan Proje İmam Hatip Liselerinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri - Nitel bir araştırma. İ. Erdem vd. (Ed.), *Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları II* (61-62) içinde. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Arslan, S. (2018). Proje okullarında görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre iş rotasyonu uygulamasının analizi. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Aşlamacı, İ. (2017a). *Paydaşlarına göre İmam Hatip Ortaokullarında din eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Aşlamacı, İ. (2017b). İmam Hatip Liselerindeki din eğitiminin niteliği ile ilgili sorunlar: okul yöneticilerinin görüşlerine dayalı nitel bir araştırma. *Turkish Studies* 12 (10), 49-80.
- Ayhan, H. (1999). *Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Buyrukçu, R. (2007). *Kurumsal değişim ve gelişim boyutlarıyla Türkiye'de mesleki din eğitimi-öğretimi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

- Büyüköztürk, Ş., vd. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (2nd). London: Sage Publisher.
- Creswell, John W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (3. Baskı). Ankara: Siyasal.
- Diñer, N. (1998). *1913'ten günümüze imam-hatip okulları meselesi*. İstanbul: Şule.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012, 11 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 28261). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>
- Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiye'sinde bir mesele olarak İslam 2* (1. Basım). İstanbul: Dergah.
- Karateke, T. (2015). İmam-Hatip Liselerinde idarecilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir çalışma. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 145-171. <https://doi.org/10.18498/amauidf.51200>
- Karasoy, M. (2015). 100. Yılında, Yönetici ve Öğrenci Görüşlerine Göre İmam Hatip Liselerinin Değerlendirilmesi (İstanbul Örneği). R. Kaymakcan (Ed.), *100.Yılında İmam Hatip Liseleri (1075-1099)* içinde. İstanbul: Dem.
- Kaya, A. (2018). Proje okullarının yapısına ve işleyişine ilişkin bir örnek olay incelemesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Koç, A. (2019). Proje okullarının etkili okul özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları açısından incelenmesi. (Doktora Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan, (Çev.), Ankara: Nobel.
- Meydan, H. (2017). Anlamli öğrenmenin oluşumuna katkı açısından İmam-Hatip okullarında dini, akli ve tecrübi ilimlerin kardeşliği üzerine bir değerlendirme. İ. Erdem (Ed.), *Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları I* (81-100) içinde. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Anadolu İmam Hatip Liselerinde program çeşitliliği (proje okulları) kitapçığı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. *Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar*. http://dogm.meb.gov.tr /bilgisistemi/okul_listesi Erişim Tarihi: 10.06.2020.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. *Anadolu İmam Hatip Liseleri, İmam Hatip Ortaokulları Vizyon Belgesi*. <https://dogm.meb.gov.tr/www/anadolu-islam-hatip-liseleri-ve-islam-hatip-orta-okullari-vizyon-belgesi/icerik/526> Erişim tarihi: 12.06.2020.
- Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014, 1 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 28941). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği (2016, 1 Eylül). Resmi Gazete (Sayı: 29818). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901-32.htm>.
- Öcal, M. (2007). Türk hukuk mevzuatında din eğitim ve öğretiminin yeri ve uygulama biçimi. Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi İلمي Toplantısı (17-19 Kasım 2006). İstanbul: Ensar Neşriyat. 511-559.
- Öcal, M. (1994). *İmam-Hatip Liseleri ve ilköğretim okulları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2012). İmam Hatip Liselerinde din eğitimi. N. Altaş & M. Köylü (Ed.), *Din Eğitimi*. (2. Basım). İstanbul: Ensar.
- Öcal, M. (2013). *100. yılında İmam-Hatip Liseleri (1913-2013)*. İstanbul: Ensar.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye’de din eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Saldana, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. New York: Oxford Universty Press.
- Ünsür, A. (2005). *Kuruluşundan günümüze İmam-Hatip Liseleri*. İstanbul: Ensar.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. Basım). Ankara: Seçkin.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. London: Guilford Publisher.
- Zengin, M. (2017). Modern Türkiye’de din ve eğitim politikaları ekseninde İmam Hatip Okulları üzerine bir analiz. İ. Erdem vd. (Ed.), *Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları I* (41-55) içinde. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Zengin M. & Karaman D. (2020). Öğrencilerin Proje Anadolu İmam Hatip Liselerini tercih nedenleri ve mesleki eğilimleri. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 54 (2), 403-431. Doi: 10.29288/ilted.763282.